

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.5>

Царюк С.В.

к.ю.н., доцент,

заступник начальника науково-дослідного відділу

інформаційно-аналітичного забезпечення

в сфері освітньої діяльності НДЦ

Військовий інститут Київського

Національного університету імені Тараса Григоровича Шевченка

НАГЛЯДОВА ПРОБАЦІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день питання вдосконалення системи наглядової пробації є надзвичайно актуальним, особливо в умовах глобалізації та обміну практиками між країнами. Дослідження міжнародного досвіду у цій сфері дозволяє визначити найбільш ефективні підходи до наглядової пробації, які можна адаптувати до національних умов. Таке порівняння є важливим для вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації в Україні, та сприятиме зниженню рівня рецидиву і підвищенню ефективності функціонування правової системи.

Наглядова пробація є важливим елементом кримінально-виконавчої системи, що спрямований на реінтеграцію правопорушників у суспільство, зниження рецидиву та забезпечення суспільної безпеки. Ефективна система наглядової пробації забезпечує контроль за виконанням судових рішень і одночасно забезпечує нагляд та надання підтримки особам, які перебувають на обліку у пробації. Однак методи, підходи та результати наглядової пробації значно різняться в залежності від країни, що вказує на різноманіття правових, соціальних і культурних контекстів. Важливою проблемою, що потребує наукового дослідження, є визначення оптимальних моделей наглядової пробації, які могли бути ефективно застосовані в різних правових системах. Наразі існує значний розрив між теоретичними концепціями та практичним застосуванням про-

бації в різних країнах. Виникають питання щодо того, які елементи наглядової пробації можуть бути універсальними, а які потребують адаптації до специфіки кожної країни. Крім того, недостатньо вивченим залишається питання впливу культурних, соціальних та економічних факторів на ефективність функціонування пробації. Отже, мета даного дослідження полягає в порівнянні моделей наглядової пробації в різних країнах, та узагальнення міжнародного досвіду з метою вдосконалення пробаційних програм і підвищення їх ефективності в контексті української правової системи.

Сучасний стан дослідження. Наукові праці присвячені вивченню та узагальненню міжнародного досвіду запобігання і боротьби зі злочинністю, і зокрема наглядової пробації займалися такі вчені, як: Г. Басенко, С. Виноградова, С. Сьомін, С. Сімакова, Л. Остапчук, І. Яковець, Д. Ягунов та ін., наукові публікації яких здебільшого розкривали питання імплементації Європейських правил пробації в умовах реформування кримінально-виконавчої системи, використання пробаційних програм в роботі з різними категоріями осіб, які перебувають під наглядом пробації та перспектив інституту уповноважених органів з питань пробації в українському правовому та соціокультурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Наглядова пробація є ключовим елементом системи правосуддя, який дозволяє замінити або

скоротити термін перебування в установах виконання покарань для певних категорій правопорушників, забезпечуючи одночасно їх реабілітацію та соціальну інтеграцію. Різні країни мають свої підходи до організації та проведення наглядової пробації, які залежать від правових, соціальних та культурних особливостей [1]. Проведемо порівняльний аналіз наглядової пробації у Великобританії, США, Швеції та Україні, визначивши їхні ключові особливості, а також оцінку поширених пробаційних програм, які застосовуються для правопорушників.

Система пробації у Великій Британії має давні традиції, що сягають XIX століття, коли у 1876 році була заснована «Ліга захисту засуджених». Перший законодавчий акт про пробацію був прийнятий у 1907 році, встановивши правові підстави для наглядової пробації. Протягом XX століття система пробації зазнала численних реформ, спрямованих на покращення механізмів нагляду та реабілітації. На сучасному етапі система наглядової пробації у Великій Британії функціонує через Національну службу пробації (National Probation Service, NPS) та Спільні організації з реабілітації (Community Rehabilitation Companies, CRCs).

Основними функціями цих організацій є:

1. Забезпечення дотримання умов пробації через регулярні зустрічі з пробаціонером, контроль за поведінкою та звітування про виконання умов пробації.

2. Надання підтримки у соціальній реінтеграції через програми навчання, зайнятості, терапії та інші види допомоги.

3. Аналіз ризиків рецидиву та розробка планів зменшення ризиків через індивідуальні програми реабілітації.

4. Реалізація судових приписів щодо обов'язкових умов пробації, включаючи участь у реабілітаційних програмах, дотримання комендантської години або виконання громадських робіт [2, с. 69].

Пробація як інститут має глибокі корені у правовій системі США, починаючи з сере-

дини XIX століття. Перші згадки про пробацію в США відносяться до 1841 року, коли Джон Август, бізнесмен і філантроп з Бостона, запропонував суду взяти на себе нагляд за обвинуваченим як альтернативу тюремному ув'язненню. Ідея Августа передбачала допомогу у виправленні поведінки правопорушників шляхом соціальної реабілітації та підтримки. Його підхід отримав підтримку, і до початку XX століття пробація стала поширеною практикою у багатьох штатах США [3, с. 234].

Основою наглядової пробації в США є законодавчі акти та нормативні документи, які регламентують її застосування. На федеральному рівні регулювання пробації здійснюється відповідно до Закону про федеральну пробацію (Federal Probation Act) 1925 року, який встановлює правила та процедури для призначення та нагляду за умовно звільненими особами. На рівні штатів кожен має свої закони, які визначають умови та порядок призначення пробації, права та обов'язки як працівників пробації, так і підопічних. Зокрема, закони штатів можуть відрізнятися щодо тривалості пробаційного періоду, типів порушень, які підлягають пробації, та умов, які повинні виконуватися під час пробації. На сьогоднішній день наглядова пробація охоплює широкий спектр заходів та програм, що варіюються залежно від характеру злочину, ризику рецидиву та індивідуальних потреб правопорушника. Основною метою сучасної пробації є зниження ризику повторних правопорушень через реабілітаційні програми, моніторинг та підтримку. Працівники пробації виконують важливу роль у нагляді за правопорушниками, надаючи консультації, контролюючи дотримання умов пробації, та сприяючи їхньому соціальному відновленню. Пробація може включати різні умови, такі як регулярні зустрічі з персоналом пробації, участь у реабілітаційних програмах, дотримання комендантського часу, заборону на контакт з певними особами, а також тестування на наркотики та алкоголь. У разі

невиконання умов пробації або вчинення нового правопорушення, особа може бути знову направлена до суду і, можливо, засуджена до позбавлення волі.

Пробація у Швеції має довгу історію, що бере початок з кінця XIX століття. У 1918 році було впроваджено перший закон про пробацію, який надавав суддям можливість призначити пробацію як альтернативу ув'язненню. З роками система пробації у Швеції розвивалася, зосереджуючись на реабілітації та ресоціалізації правопорушників. Важливим етапом стало прийняття Закону про виправну службу, який встановив сучасні принципи пробації, зокрема нагляд, підтримку та соціальну інтеграцію. У Швеції пробація організована через виправні служби, що підпорядковуються Міністерству юстиції. Основними елементами наглядової пробації є: забезпечення індивідуальних планів реабілітації, що включають консультування, професійне навчання та медичну допомогу; регулярні зустрічі з працівниками пробації, перевірка місця проживання, контроль виконання умов пробації та використання пробаційних програм, спрямованих на розвиток соціальних навичок, працевлаштування та участь у житті громади. Якщо порушуються умови пробації – застосовують попередження, збільшення інтенсивності нагляду, а у особливих випадках – повернення до суду з можливістю призначення більш суворих заходів. Ефективність наглядової пробації у Швеції оцінюється через показники рецидиву, соціальної інтеграції правопорушників та загальної безпеки громад. Дослідження показують, що наглядова пробація є ефективним інструментом для зниження рівня рецидивної злочинності порівняно з традиційним ув'язненням. За даними національних статистичних служб, приблизно 40 % правопорушників, що перебували під наглядом, повторно вчиняють злочини протягом трьох років після завершення пробації, що значно нижче показників рецидиву серед осіб, які відбули тюремне покарання [4, с. 315]. Соціальна інтеграція

також покращується завдяки наглядовій пробації, оскільки правопорушники отримують підтримку у вирішенні житлових питань, та працевлаштування, навчання та лікування залежностей. Програми пробації спрямовані на зміну антисоціальних моделей поведінки та розвиток позитивних навичок.

Наглядова пробація, згідно з законодавством України, є формою покарання, яке передбачає виконання засудженими певних обов'язків під наглядом уповноважених органів пробації, без реального позбавлення волі. Основними принципами пробації є: забезпечення ресоціалізації засуджених, попередження нових злочинів, захист суспільних інтересів та зменшення соціальних витрат на утримання правопорушників в установах виконання покарань [5, с. 69].

Пробація передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого, з урахуванням його особистих характеристик, обставин вчинення кримінального правопорушення, а також потенціалу для реінтеграції. В процесі наглядової пробації засуджені проходять пробаційні програми, які спрямовані на вирішення їхніх проблем, таких як залежність, агресивна поведінка, низький рівень освіти тощо. До пробаційних програм залучаються також соціальні служби, медичні установи, освітні заклади та інші організації, що сприяють успішній соціальній адаптації.

Система пробації в Україні регулюється кількома основними законодавчими актами, які визначають принципи, функції та порядок здійснення пробаційних заходів. Основні законодавчі норми включають, це Закон України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року № 160-VIII, є ключовим нормативно-правовим актом, який закладає основи функціонування системи пробації в Україні та виділяє три основні види пробації: досудову, наглядову (випробувальний термін) та пенітенціарну пробацію [6]. Кримінальний кодекс (далі – КК) України містить положення, які регулюють застосування пробаційних заходів як альтернативи позбавленню волі

(ст. 75., ст. 76, ст. 77) [7]. Кримінально-виконавчий кодекс (далі – КВК) України [8] деталізує порядок виконання кримінальних покарань, що не пов'язані з позбавленням волі, включаючи пробаційні заходи (ст. 10, ст. 84-90), Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України регулює процесуальні аспекти застосування пробаційних заходів, включаючи порядок призначення та виконання пробації (ст. 561, ст. 589-590), Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» регулює діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України, до компетенції якої входить, зокрема, здійснення пробаційних заходів (ст. 3).

Діяльність уповноважених органів з питань пробації регулюється низкою підзаконних

актів, інструкцій та методичних рекомендацій, що видаються Міністерством юстиції України та іншими відомчими органами. Ці акти конкретизують процедури, стандарти та методики здійснення пробаційного нагляду та реабілітаційних заходів [9; 10].

Для узагальнення інформації, нами було проведено порівняльний аналіз пробаційних програм, які використовуються в Великобританії, США, Швеції та Україні, за критеріями: програмного підходу, типу програми (її мети і методів реалізації) та короткої характеристики. Порівняльний аналіз пробаційних програм – це процес систематичного дослідження та оцінки ефективності пробаційних заходів, спрямованих на реінтеграцію правопорушників у суспільство. Він включає вивчення

Таблиця

Порівняльний аналіз поширених пробаційних програм

Країна	Програмний підхід	Типи програм, їх мета і методи	Характеристика підходів реалізації
1	2	3	4
Велика Британія	Концепція реабілітації та ресоціалізації, з акцентом на індивідуальний підхід до кожного клієнта	Управління гнівом. <i>Мета:</i> Допомога правопорушникам у розпізнаванні та контролі гніву. <i>Методи:</i> Тренінги, групова терапія, індивідуальні консультації. Боротьба з залежностями: <i>Мета:</i> Лікування алкоголізму, наркоманії та інших видів залежностей. <i>Методи:</i> Медичне лікування, психологічна підтримка, групи підтримки. Розвитку навичок життя: <i>Мета:</i> Підготовка правопорушників до незалежного життя. <i>Методи:</i> Навчання фінансової грамотності, пошук роботи, підвищення соціальних навичок.	Індивідуальний підхід: Програми адаптовані до конкретних потреб правопорушника. Інтеграція з соціальними службами: Співпраця з громадськими та державними організаціями для комплексної підтримки.
Швеція	Включення правопорушників у програми, спрямовані на розвиток навичок, освіти та лікування залежностей	Соціальної реабілітації: <i>Мета:</i> Повна соціальна реабілітація правопорушника. <i>Методи:</i> Інтеграція в суспільні структури, доступ до соціальних послуг. Для осіб із психічними захворюваннями: <i>Мета:</i> Психологічна підтримка та лікування. <i>Методи:</i> Медичне та психологічне обслуговування, підтримка у громадах. Ресоціалізації через трудову діяльність: <i>Мета:</i> Сприяння працевлаштуванню. <i>Методи:</i> Навчання професійним навичкам, стажування, підтримка у пошуку роботи.	Гуманістичний підхід: Програми зосереджені на довгостроковій реінтеграції правопорушників. Інтеграція з медичними послугами: Тісна співпраця з медичними установами для надання комплексної допомоги.

1	2	3	4
США	Пробація регулюється на рівні штатів, що призводить до різноманітності підходів.	Електронного моніторингу: <i>Мета:</i> Забезпечення дотримання умов пробації. <i>Методи:</i> Використання GPS-трекерів та інших електронних пристроїв. Когнітивно-поведінкової терапії: <i>Мета:</i> Зміна поведінкових моделей та переконань правопорушників. <i>Методи:</i> Індивідуальні та групові сеанси терапії. Спеціалізовані програми для молоді: <i>Мета:</i> Підтримка та реабілітація молодих правопорушників. <i>Методи:</i> Освітні та трудові програми, консультації з розвитку кар'єри.	Використання технологій: Широке застосування електронних засобів для моніторингу. Децентралізація: Програми варіюються залежно від законодавства та ресурсів конкретного штату.
Україна	1. Проведення наглядових заходів, оцінка ризиків та потреб, підтримка ресоціалізації.	Профілактики рецидивів: • <i>Мета:</i> Запобігання повторним правопорушенням. • <i>Методи:</i> Індивідуальна та групова робота, консультації з правопорушниками. Професійного навчання: • <i>Мета:</i> Підвищення рівня освіти та професійної підготовки правопорушників. • <i>Методи:</i> Навчальні курси, професійна підготовка. Соціальної адаптації: • <i>Мета:</i> Сприяння реінтеграції в суспільство. • <i>Методи:</i> Соціальна підтримка, допомога у вирішенні побутових проблем.	Гуманістичний підхід: Програми зосереджені на довгостроковій реінтеграції правопорушників. Інтеграція з медичними послугами: Тісна співпраця з медичними установами для надання комплексної допомоги.

методів нагляду, соціальної підтримки, ризиків і потреб правопорушників, а також впливу пробаційних програм на зниження рівня рецидиву та покращення поведінкових показників [11, с. 156]. Мета аналізу полягає у визначенні найбільш ефективних підходів, удосконаленні існуючих програм і розробці рекомендацій для підвищення їх результативності.

Наведений в табл. 1. порівняльний аналіз пробаційних програм дозволяє виділити їх спільні риси, такі як:

1. Реабілітаційна орієнтація, оскільки всі програми спрямовані на реабілітацію та ресоціалізацію правопорушників.

2. Підтримка через навчання, бо навчальні та професійні програми присутні в усіх наведених країнах.

3. Інтеграція з іншими службами заснована на співпраці з медичними, соціальними та освітніми установами.

Щодо відмінностей, варто відмітити по-перше, *технологічні підходи*, зокрема у США активно використовують електронні засоби моніторингу, в той час як у Швеції більше уваги приділяється особистому контакту; по-друге, *централізацію та децентралізацію*, наприклад Велика Британія та Швеція мають централізовану систему пробації, в той час як у США пробація керується на рівні штатів та по-третє, *фінансування та наявні ресурси*, розвинені країни мають більший доступ до фінансування та ресурсів для підтримки пробаційних програм, тоді як Україна працює над вдосконаленням інфраструктури та пробаційних методик.

Висновки. Наглядова пробація є важливим елементом системи правосуддя, що сприяє зменшенню рівня рецидиву та підтримці реінтеграції правопорушників у суспільство [12, с. 95]. Кожна країна має свої особливості

пробаційного нагляду за правопорушниками, які визначають її ефективність. Вивчення міжнародного досвіду дозволяє застосовувати ефективні підходи в діяльність уповноважених органів з питань пробації в Україні та розробці моделей пробації, які будуть відповідати сучасним вимогам і умовам. Пробаційні програми відіграють важливу роль у підтримці правопорушників та запобіганні

рецидивним злочинам. Хоча кожна країна має свої унікальні підходи та інструменти, загальна мета залишається спільною – забезпечення ефективної реабілітації та інтеграції правопорушників у суспільство. Вивчення та адаптація міжнародного досвіду сприяють розробці більш ефективних програм пробації в Україні, що відповідають сучасним викликам та потребам.

Анотація

В статті досліджується концепція наглядової пробації через призму порівняльного аналізу підходів, застосовуваних у Великобританії, США, Швеції та Україні. Наглядова пробація, яка є альтернативою позбавленню волі, передбачає нагляд за засудженими з метою їхньої соціальної реабілітації та зниження рівня рецидиву. Узагальнений міжнародний досвід у сфері наглядової пробації дозволяє визначити ефективні підходи, які можна адаптувати до національних умов. Таке порівняння є важливим для вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації, сприятиме зниженню рівня рецидивної злочинності та підвищенню ефективності функціонування правової системи в Україні. Встановлено, що у Великобританії акцент зроблено на індивідуальний підхід до реабілітації через персональні плани розвитку та активну участь у громадських програмах. США відзначаються диференційованим підходом, орієнтованим на ризик, а тому увага зосереджується на управлінні ризиками та потребами засуджених. Швеція, на відміну від США, інтегрує систему підтримки через соціальні послуги, сприяючи соціальній адаптації. В Україні система наглядової пробації тільки розвивається, і основними викликами є недостатнє фінансування та обмежений доступ до реабілітаційних програм. Проведено порівняльний аналіз поширених пробаційних програм, які застосовуються органами пробації у Великобританії, США, Швеції та Україні, зокрема визначено їх програмний підхід, тип, мету і характеристику, методи та підходи до реалізації. На основі аналізу міжнародного досвіду, надано рекомендації щодо вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробації в Україні. Встановлено, що пробаційні програми відіграють важливу роль у підтримці правопорушників та запобіганні рецидивним злочинам. І незважаючи, що кожна країна має свої унікальні підходи та інструменти, загальна мета є спільною – забезпечення ефективної реабілітації та інтеграції правопорушників у суспільство.

Ключові слова: наглядова пробація, суб'єкт наглядової пробації, пробаційні програми, правопорушники, працівники пробації, засуджені, взаємодія органів пробації, зарубіжний досвід, суб'єкти пробації.

Tsaryuk S.V. Supervised probation: comparative international experience

Summary

In the article the author examines the concept of supervised probation through the lens of a comparative analysis of approaches used in Great Britain, the United States, Sweden, and Ukraine. Supervised probation, which is an alternative to imprisonment, provides for the supervision of convicts with the aim of their social rehabilitation and reducing the rate of recidivism. Generalized international experience in the field of supervised probation allows us to identify effective approaches that can be adapted to national conditions. Such a comparison is important for improving the activity of authorized bodies on probation issues, and will contribute to reducing the level of recidivism and

increasing the effectiveness of the functioning of the legal system in Ukraine. It was established that in Great Britain the emphasis is on an individual approach to rehabilitation through personal development plans and active participation in public programs. The US is characterized by a differentiated risk-based approach, with a focus on risk management and the needs of convicts. Sweden, unlike the US, integrates a support system through social services, promoting social adaptation. In Ukraine, the supervised probation system is just developing, and the main challenges are insufficient funding and limited access to rehabilitation programs. A comparative analysis of common probation programs in countries, used by probation authorities in the UK, the USA, Sweden and Ukraine, was carried out, in particular the program approach, type, purpose and characteristics of the program, methods and approaches to implementation. Based on the analysis of international experience, recommendations are provided for the improvement of the authorized bodies on probation issues in Ukraine. Probation programs have been found to play an important role in supporting offenders and preventing recidivism. And although each country has its own unique approaches and tools, the common goal is to ensure the effective rehabilitation and integration of offenders into society.

Key words: supervised probation, subject of supervised probation, probation programs, offenders, probation officers, convicts, interaction of probation bodies, foreign experience, subjects of probation.

Список використаних джерел:

1. Probation in the news: transforming rehabilitation PHILLIPS, Jake <http://orcid.org/0000-0002-7606-6423> Available from Sheffield Hallam University Research Archive (SHURA). URL: <http://shura.shu.ac.uk/8249/>
2. Roberts J., Hough M., Sentencing young offenders: Public opinion in England and Wales, *Criminal Justice*, 2005. № 5 (3). P. 211–232. URL: <https://doi.org/10.1177/1466802505055831>
3. Cavadino, M., Dignan, J. Penal Systems: A Comparative Approach. SAGE Publications. 2005. 400 p.
4. Lappi-Seppälä T. *Explaining variations in the use of imprisonment in developed democracies. European Journal of Criminology*. 2011. № 8 (4). P. 303–328.
5. Ткачова О.В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід і сучасний стан. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2016. Вип.4. Том. 2. С. 68–71.
6. Про пробацію : Закон України від 05.02. 2015 року № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341 III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T031129> (дата звернення 04.04.2024)
9. Положення про державну установу «Центр пробації» : Наказ Міністерства юстиції України № 896/5 від 29.03.2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/13NK8RzVNL5bNgr4d551jrjIWx-wVDWDQ/view> (дата звернення 24.03.2024).
10. Про затвердження порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : Наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5 станом на 05.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text> (дата звернення 24.03.2024).
11. Сьомін С.В. Європейські правила пробації та реформування кримінально-виконавчої системи в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 154–159.
12. Виноградова С. О. Сучасний стан та перспективи розвитку інституту пробації в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Т. 2. С. 94–97.